

DARÜŞŞİFA İSLAM TIP TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

DARÜŞŞİFA JOURNAL OF ISLAMIC MEDICAL HISTORY RESEARCH

ISSN: 2822-4949

Cilt | Volume 4 Sayı | Number 1

Haziran | June 2025

Kara Veba Memlûkler'de Salgın ve Toplum (749/1348-49) / Esra Atmaca
Black Death Epidemic and Society in the Mamluks (749/1348-49) / Esra Atmaca

Furkan KÜL

Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları ABD, Yüksek Lisans.
Hitit University, Faculty of Divinity, Department of Islamic History and Arts, Master's Degree.
Çorum, Türkiye

fkul795@gmail.com | <https://orcid.org/0009-0001-9087-470X> | <https://ror.org/01x8m3269>

MAKALE BİLGİSİ/ARTICLE INFORMATION

Makale Türü/Article Types: Kitap İncelemesi / Book Review

Geliş Tarihi/Received: 14 Mayıs 2025

Kabul Tarihi/Accepted: 30 Haziran 2025

Yayın Tarihi/Published: 30 Haziran 2025

Atıf/Cite As

Kül, Furkan "Kara Veba Memlûkler'de Salgın ve Toplum (749/1348-49) / Esra Atmaca)" Darüşşifa İslam Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi, (Haziran / June, 2025) 4/1

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler-yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermedi i teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yapay Zeka Etik Beyanı: Yazarlar bu makalenin hazırlanma sürecinin hiç bir aşamasında yapay zekadan faydalanılmadığını; bu konuda tüm sorumluluğun kendisine (kendilerine) ait olduğunu beyan etmektedir.

Etik Bildirim: info@dasitad.com |

<https://dasitad.com/index.php/darussifa>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Review: Single anonymized - Two internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two external double-blind peer review. It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning (Turnitin).

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies used are stated in the bibliography.

Artificial Intelligence Ethical Statement: The author declares that artificial intelligence was not utilized at any stage of the preparation process of this article and accepts full responsibility in this regard.

Complaints: info@dasitad.com |

<https://dasitad.com/index.php/darussifa>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Grant Support: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

Black Death Epidemic and Society in the Mamluks (749/1348-49) / Esra Atmaca

Abstract: This article reviews *The Black Death: Epidemic and Society in the Mamluk Period (749/1348–49)*, authored by Esra Atmaca. The book offers a comprehensive, multidimensional analysis of the Black Death's impact on the social, cultural, intellectual, and administrative structures of the Mamluk realm during the 14th century. Structured in four main chapters, the study draws upon historical sources to examine a wide range of topics, including the spread of the epidemic across Mamluk territories, its devastating effects on daily life, the disruption of scholarly activities, and administrative breakdowns. By utilizing primary sources, the author effectively highlights the plague's influence on religious life, economic structures and demographic shifts, thereby enhancing the book's academic value. Importantly, it challenges Eurocentric narratives by focusing on the plague's effects outside Europe, offering a significant contribution to the field of Islamic history. This review aims to summarize the scope and scholarly significance of the book and emphasize its relevance for researchers in history and the history of medicine. Ultimately, *The Black Death: Epidemic and Society in the Mamluk Period (749/1348-49)* stands out as a valuable reference for scholars interested in history, Islamic civilization and medical historiography. Its reliance on primary sources, clear explanatory footnotes and accessible language make it both academically rigorous and reader-friendly. The book provides meaningful insights not only into historical pandemics but also into understanding contemporary crises through a historical lens.

Keywords: History of Medicine, Mamluks, Black Death, Epidemic, Society

Kara Veba - Memlûkler'de Salgın ve Toplum (749/1348-49) / Esra Atmaca

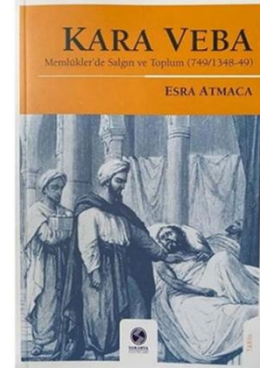
Öz: Bu makalede, Esra Atmaca tarafından kaleme alınan *Kara Veba: Memlûkler'de Salgın ve Toplum (749/1348-49)* adlı eser tanıtılmaktadır. Kitap, XIV. yüzyılda Memlûkler döneminde yaşanan kara veba salgınının toplumsal, kültürel, ilmî ve idari yapılar üzerindeki etkilerini çok boyutlu bir yaklaşımla incelemektedir. Dört ana bölümden oluşan eser, Memlûk topraklarında salgının yayılış sürecinden sosyal hayat üzerindeki yıkıcı etkilerine, bilimsel faaliyetlerin duraksamasından devlet idaresindeki aksamalara kadar pek çok konuyu tarihî kaynaklara dayanarak ele almaktadır. Yazar, veba sürecinin halkın dinî yaşantısındaki değişimlere, ekonomik yapıya ve nüfus hareketlerine etkilerini birincil kaynaklarla ortaya koyarak eseri akademik anlamda değerli kılmıştır. Ayrıca kitapta salgının sadece Avrupa ile sınırlı kalmadığını vurgulayan bakış açısı, İslâm tarihi açısından önemli bir katkı sunmaktadır. Bu tanıtım yazısı, eserin kapsamını ve bilimsel katkılarını özetlemeyi, tarih ile tıp tarihi alanlarında çalışan araştırmacılar için önemini vurgulamayı amaçlamaktadır. Sonuç olarak, *Kara Veba: Memlûkler'de Salgın ve Toplum (749/1348-49)* adlı eser, tarih, İslâm medeniyeti ve tıp tarihi araştırmaları açısından kıymetli bir başvuru kaynağıdır. Eserde kullanılan birincil kaynaklar, açıklayıcı dipnotlar ve yalın üslup, çalışmayı akademik olduğu kadar erişilebilir kılmaktadır. Neticede bu eser, geçmişte yaşanan salgınları analiz etmek ve

günümüz krizlerini tarihsel bir perspektiften değerlendirmek isteyen araştırmacılar ve okuyucular açısından nitelikli bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır

Anahtar Kelimeler: Tıp Tarihi, Memlükler, Kara Veba, Salgın, Toplum

Kara Veba - Memlükler’de Salgın ve Toplum (749/1348-49)

Esra Atmaca, Kara Veba - Memlükler’de Salgın ve Toplum (749/1348-49). Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya, 2021, 280 sayfa, 2 harita, 6 resim, 13.5 x 21 cm. ISBN: 978-605-2238-27-1.

1. Yazar Hakkında

Esra Atmaca, 2007’de Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde “Hudeybiye Seferi 6/628” başlıklı teziyle yüksek lisansını, 2014 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde “Memlükler Döneminde Halep’te Eğitim-Öğretim Müesseseleri ve Ulemâ” konulu çalışmasıyla da doktorasını tamamladı. 2017 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne yardımcı doçent olarak atandı. Çeşitli dergilerde bilimsel makaleleri yayımlanmış olan Atmaca’nın Halep’te İlmî Hayat –Memlükler Döneminde- (1250-1517), Hudeybiye Seferi, Celâleddin Harezmsâh ve Harezmsâhlar adlı kitapları bulunmaktadır. Atmaca, halen aynı fakültede doçent olarak çalışmalarına devam etmektedir.

2. Kitabın Bölümlerine Kısa Bir Bakış

Esra Atmaca’nın Kara Veba - Memlükler’de Salgın ve Toplum (749/1348-49) adlı eseri dört bölümden oluşmaktadır. Bunun haricinde kitabın başında bir önsöz ve giriş, sonunda ise sonuç ve ekler bölümü bulunmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın önemi, yöntemi ve kapsamı, literatür taraması, kaynakları, veba ve salgın konuları ile Memlük coğrafyasını saran vebanın genel bir görünümüne yer verilmektedir. Sonuç bölümünde kitabın ulaştığı sonuçlar belirtilmiş ve çeşitli fikirlere yer verilmiştir. Ekler bölümünde ise tarihi olaylar kronolojik bir şekilde sıralanmış ve okuyucunun yaşanan olayları tarihlendirmesi açısından kolaylık sağlanmıştır. Yine ekler bölümünde harita ve resimlere yer verilmiş, bu sayede zikredilen konuların görsel açıdan daha iyi anlaşılması sağlanmıştır.

Kitabın “Memlükler’de Kara Veba” başlıklı ilk bölümünde yazar, kara vebanın Moğollar arasında ortaya çıktığını, ticari faaliyetlerle birlikte dünyaya yayıldığını ifade eder ve bu görüşünü de çeşitli tarihçilerden aldığı bilgilerle destekler. Atmaca, salgın dönemlerinde

ölümlerin sadece vebadan değil, aynı zamanda kıtlık ve hastalıkla nasıl mücadele edileceğinin bilinmemesinden de kaynaklandığını belirtir. Bölüm genel manada kara vebanın Memlûk topraklarına nasıl geldiğini, Memlûk şehirlerindeki etkisini ve belirtilerini, bulaşıcılığını, bu duruma karşı alınan tedbirleri ve vebadan kurtulmak için aranan çareleri anlatmaktadır. Son olarak da vebadan ölen insanlar ve salgının hayvanlara etkisinden bahsedilmiştir. Özellikle vebadan ölen bedenlerin taşınmasında tabutların yetersiz kalması ve insanların bu konuda bulunduğu çözümler dikkate değerdir. Tahtalar, merdivenler, kapılar, hatta sepetler, ölünün taşınmasına imkân veren her türlü eşya hayatını kaybeden eden insanların taşınması için kullanılmıştır. Bunun yanı sıra hayvanların da bu hastalıktan çokça etkilendiğini söyleyen yazar, denizde yaşayan canlılar, gökte uçan kuşlar, karanlık ormanda dolaşan vahşi hayvanların bile vebadan öldüğünü belirtir.

Kitabın ikinci bölümü olan “Kara Veba Etkisinde Sosyo-Kültürel Hayat” başlıklı kısımda vebanın Memlûkler’deki sosyal hayata, farklı yaş gruplarına, vaka ve ölüm oranlarına etkisi anlatılmıştır. Bunun yanı sıra kara vebanın psikolojik, dinî ve ekonomik etkileri incelenmiştir. Bölümün en dikkat çeken başlıklarından biri Vakalar ve Ölümler başlığıdır. Bu bölümde zikredilen şehirlerde salgından hayatını kaybeden insanların sayısı ve salgından sonra şehirlerin nüfusunun önemli ölçüde gerilemesi salgının büyüklüğünü ortaya koyar niteliktedir. Yazar örnek olarak Kahire’de Recep ayında günde 200, Şaban ve Ramazan aylarında toplamda 900 bin, iki gün boyunca cenaze namazı kılınan 13800, Kahire ve Mısır’da bir günde 11000, 10000-15000-20000 kişinin öldüğünü ve bu ölümlerin kayıtlarda geçtiğini zikreder. Bu durum ve örnekler salgının kapsamı ve yıkıcılığı hakkında önemli veriler sunmaktadır.

Kitabın üçüncü bölümü “Kara Veba Etkisinde İlmî Hayat”tır. Bu bölümde vebadan hayatını kaybeden ulemâ vefat ettikleri şehirlere göre sınıflandırılmış; daha sonrasında salgının hem insanların hayatına etkileri hem de yazdıkları eserlere tesiri ele alınmıştır. Son olarak salgının ne açıdan büyük bir felakete sebep olduğunu anlamamız açısından bu konuda yazılan eserler ve şiirlere yer verilmiştir. Özellikle vebanın ilmi eserlere etkisinden söz eden yazar, bu konuda birçok eserin kaleme alındığını ve bu dönem yazılan eserlerde Allah’a dua ve niyaz içeren cümlelerin sıklıkla geçtiğinden bahseder. Yine bu bölümde, o dönemde kaleme alınan ilmi eserlerin hayvanların üzerine yüklenerek sokaklarda gezdirildiğini ve değerinin çok altında fiyatlara satıldığı aktarılır. Yazar, bu durumun devrin ilmi eserlerinin sonraki dönemlere aktarılmasına engel olduğunu ifade eder.

Kitabın son ve dördüncü bölümü "Kara Veba Etkisinde Devlet İdaresi"dir. Bu bölümde yazar, öncelikle Memlûk Devleti'nin idari yapısına dair kısa bilgiler sunmakta, ardından "Kamusal İşler" başlığı altında önemli tespit ve değerlendirmelere yer vermektedir. Bununla ilgili olarak devlet kademesinde görev yapanların boşluğa düştüğü görüşünü savunan Atmaca, Katya beldesinde yaşanan ölümlerden dolayı valinin idare edecek bir toplum kalmaması nedeniyle görevinden ayrıldığını belirtir. Bunun yanı sıra işin ehli olmayanların zorunlu olarak bazı görevleri üstlenmek zorunda kaldığını belirtir. Önemli vazifeleri olan kişilerin salgın nedeniyle zorunlu olarak bir süre merkezden ve halktan uzakta kaldıkları eserde belirtilmiştir. Bu bilgiler ışığında salgının ne derece şiddetli olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır. Bölümün sonunda vefat eden ümerâ, şehirlere göre sınıflandırılmış; daha sonrasında ise vefat yeri bilinmeyen ümerâ anlatılmıştır.

3. Analiz ve Değerlendirme

Esra Atmaca'nın söz konusu eseri, 749 (1348-49) yılında ortaya çıkan ve milyonlarca insanın kaybedilmesine yol açan Kara Veba'nın, bir İslâm ülkesi olan Memlûkler üzerindeki sosyal, ekonomik ve kültürel etkilerini ortaya koyan önemli bir tıp tarihi çalışmasıdır. önemli bir kitaptır. Eser, yalnızca dönemin sosyal yapısına ışık tutmakla kalmayıp bunun yanında salgının etkilerinin kavraması açısından da bizlere katkı sağlamaktadır. Yazarın konuya yaklaşımı, özellikle Memlûk toplumunun sosyal yapısını tahlil etmeye yöneliktir.

Kitap dil ve üslup açısından açık ve anlaşılır olması hedef kitle tarafından kolaylıkla algılanmasına olanak tanımaktadır. Anlatımın üçüncü şahıs bakış açısıyla kaleme alınmış olması ise, metne tarafsızlık kazandırarak okuyucunun içeriğe daha rahat odaklanmasını sağlamaktadır. Metin boyunca yer alan dipnotlar aracılığıyla bazı konu ve kavramlar hakkında açıklayıcı ek bilgiler sunulmuştur. Ayrıca eserde olayların birincil kaynaklara dayandırılması, eserin bilimsel niteliğini arttırmakta ve çalışmayı alanında özgür kılmaktadır.

XIV. yüzyılda yaşanan kara veba salgını, genellikle Avrupalı araştırmacılar tarafından incelenmiş ve yaptıkları çalışmalarda daha çok Avrupa'daki etkileri üzerinde durulmuştur. Bu durum salgının sadece bu kıtada etkili olduğu izlenimi vermektedir. İslam dünyasında ise kara veba çalışmaları sınırlı sayıda olup genellikle daha genel tarih çalışmalarının içinde birkaç sayfa ile geçirilmiştir. Bu eser, Memlûkler gibi önemli bir İslam devleti özelinde kara vebanın sosyo-kültürel etkilerini sistematik biçimde ele alan ilk kapsamlı monografilerden biridir. Sadece tıp tarihi değil, toplum yapısı, dinî hayat, devlet işleyişi, ekonomi gibi çok boyutlu alanlarda salgının etkilerini analiz etmesiyle önemli bir akademik boşluğu doldurmaktadır.

Modern araştırmalardaki tarihlendirmelere göre, Kara Veba'nın Memlûk topraklarındaki serüveninin iki yıl sürdüğü şeklinde bir anlatım yer almaktadır. Ancak yazar, yaptığı araştırmalar sonucu bu hastalığın tüm şiddetiyle devleti sarstığı sürenin iki yıl değil de daha kısa bir zaman olduğunu belirtmiştir. Yazar ortaya koyduğu fikri temellendirmek için İbn Kesir'den deliller getirmiştir. Bununla ilgili olarak İbn Kesir, 750 yılı havadisinde sadece vebanın azaldığını ve yılın ilk ayında âlimlerden birinin ailesiyle birlikte vefat ettiğini söylemiş, bundan başka konuyla ilgili bir bilgiye yer vermemiştir.

Yazar, Kara Veba döneminde hastalığa yakalanan kişilerin kısa sürede yaşamlarını yitirmeleri nedeniyle etkili bir tedavi yönteminin uygulanmadığını belirtmektedir. Bu görüşünü desteklemek üzere, döneme ait kayıtlarda hekimlere müracaat etme ve uygulanan tedavilere dair çok az bilginin yer aldığını ifade etmektedir.

Yazarın bir diğer önemli tespiti de halkın daha önceden hafif veya ağır birçok salgın süreci geçirmesine rağmen birbirleriyle temas kurmaktan çekinmemeleridir. Aynı şekilde halkın vebadan ölen kişilerin cenazelerine kalabalık gruplar halinde katılım sağladıkları belirtilmiş ve bu durumun da toplumu olumsuz yönde etkilediği vurgulanmıştır.

Salgın döneminde yaşayan halk, etkili bir tedavi yöntemi de bulunamadığından dine daha çok yönelmiştir. Yazar, dönemin tarihçilerinin söz konusu durumu vebanın faydaları arasında değerlendirdiğini ve bunun dikkate değer bir yaklaşım olduğunu ifade etmiştir. Son olarak yazar, ele alınan toplum ve dönemin yaşadığı sosyal hâdiselerin devletin her alanını etkileme ihtimalinin göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Ardından konuyla ilgili olarak da yakın geçmişte yaşanan COVID-19 salgınını örnek vererek COVID-19 salgınının toplumun birçok alanını etkilediğini ve bu açıdan bakıldığında o dönemde yaşanan salgının da devletin her alanını etkileyebileceğinden bahsetmiştir.

Araştırmanın en dikkat çekici bulgularından biri, Kara Veba'nın yalnızca kısa bir süre içerisinde Memlûkler üzerinde yıkıcı bir etkiye neden olmadığı, aynı zamanda halkın sosyal davranışlarında ve dini eğilimlerinde kalıcı değişimler yarattığıdır. Yazarın, birincil kaynaklardan hareketle yaptığı analizler, kara veba döneminde etkili bir tedavi yönteminin bulunmaması ve bu nedenle halkın dini ritüellere daha fazla yönelmesi gibi önemli tespitleri içermektedir.

Esra Atmaca, kitabında veba salgınlarının Memlûkler'in askeri yapısına, ticaret yollarına ve gündelik yaşamına olan etkilerini incelerken, aynı zamanda dönemin bilim insanları ve yöneticilerinin hastalıkla mücadele yöntemlerine de ışık tutmaktadır. Salgınların, devletin işleyişi

üzerindeki etkilerini değerlendirerek, Memlûkler'in yönetim politikalarına nasıl yön verdiğini tartışmaktadır. Memlûk yönetiminin aldığı önlemler, halkın salgın karşısındaki tutumu ve dönemin dinî otoritelerinin konuya yaklaşımları da kitapta geniş bir perspektiften ele alınmaktadır. Ayrıca eser, salgın dönemlerinde Memlûk ekonomisinin nasıl etkilendiğini, vergi politikalarındaki değişiklikleri ve tarım sektöründeki dönüşümleri de kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Salgın sonrası nüfus kaybının iş gücü üzerindeki etkileri, ticaret yollarında meydana gelen aksaklıklar ve üretim faaliyetlerindeki değişimler de kitapta detaylandırılmıştır.

Eserde eksik kalan yönler değerlendirildiğinde, kara vebanın Memlûk topraklarındaki etkileri ayrıntılı ve kapsamlı bir biçimde ele alınmış olsa da, eşzamanlı olarak diğer İslam coğrafyalarındaki (örneğin Endülüs, Anadolu Selçuklularının son dönemi veya İlhanlılar devleti gibi) salgın etkilerine ilişkin karşılaştırmalı analizlerin eksikliği dikkat çekmektedir. Bu tür karşılaştırmalı bir yaklaşım, Memlûkler'in salgına karşı geliştirdiği tepkilerin daha derinlikli bir biçimde analiz edilmesine ve dönemin özgün sosyo-politik dinamiklerinin daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesine olanak sağlayabilirdi. Ayrıca, salgının yayılım güzergâhlarını coğrafi temelli olarak modelleyen harita destekli analiz yöntemlerinin kullanılmamış olması da eserin görsel ve sistematik boyutunu sınırlamaktadır. Bu tür görsel araçlar, vebanın yayılma biçimini mekânsal düzlemde daha anlaşılır kılabilen niteliktedir.

Sonuç olarak Kara Veba – Memlûkler'de Salgın ve Toplum (749/1348–49) adlı eser, kara veba salgınının Memlûk coğrafyası üzerindeki etkilerini tarihî, toplumsal ve kültürel boyutlarıyla ele alan kapsamlı ve özgün bir çalışmadır. Esra Atmaca, birincil kaynaklara dayanan titiz bir analizle, yalnızca salgının yıkıcı sonuçlarını değil, aynı zamanda dönemin zihniyet dünyasını, toplumsal tepkilerini ve yönetim mekanizmalarının işleyişini de ayrıntılı biçimde ortaya koymuştur. Eserde, vebanın ilmî üretime, devlet idaresine, sosyal hayata ve dinî algılara olan etkileri sistematik biçimde değerlendirilmiş; böylece yalnızca tıp tarihi değil, İslâm medeniyeti ve Orta Çağ toplum yapısı üzerine çalışan araştırmacılar için de zengin bir başvuru kaynağı sunulmuştur. Kitabın COVID-19 gibi güncel krizlerle kurduğu tarihsel bağ ise, geçmişteki salgınların günümüz toplumsal yapıları üzerindeki yansımalarını anlamaya katkı sağlamaktadır. Bazı karşılaştırmalı analizlerin eksikliği ve görsel-analitik yöntemlerin sınırlı kullanımı gibi sınırlılıklarına rağmen, Kara Veba: Memlûkler'de Salgın ve Toplum adlı eser, tarih ve tıp tarihi alanlarına ilgi duyan akademisyenler, araştırmacılar ve tarih meraklıları için, tarihsel bir olayın çok boyutlu etkilerini anlamaya yönelik anlamlı bir katkı sunan değerli bir başvuru kaynağıdır.